

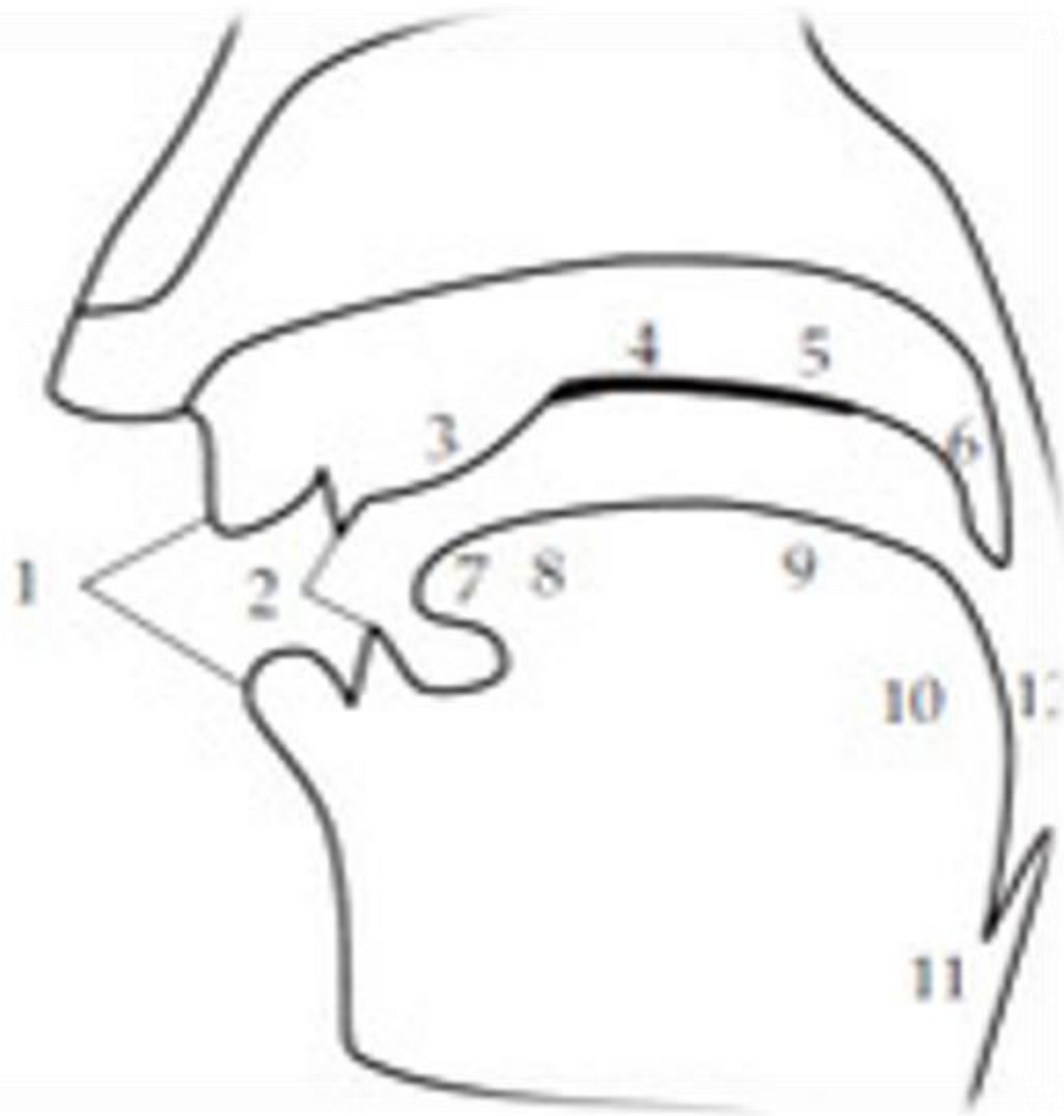

Φθόγγοι και Φωνήματα

Γλωσσολογία και Ελληνική Γλώσσα
Διάλεξη 6, Ακαδημαϊκό Έτος 2023-2024

Σύνδεση με τα προηγούμενα

1. Δώστε ένα σύντομο ορισμό του «φθόγγου»
2. Τι διαφορά έχει ένας φθόγγος από ένα γράμμα;
3. Ποιοι φθόγγοι ονομάζονται «φωνήεντα»;

Οι αρθρωτές

1. Χείλη
2. Δόντια
3. Φατνία
4. Ουρανίσκος (σκληρή υπερώα)
5. (Μαλακή) υπερώα
6. Σταφυλή
7. Γλώσσα (κόψη)
8. Γλώσσα (κορυφή)
9. Γλώσσα (ράχη)
10. Γλώσσα (ρίζα)
11. Γλωττίδα
- 12.

Διάρθρωση του μαθήματος

Στη σημερινή διάλεξη:

- ❖ Θα μελετήσουμε τις ιδιότητες των συμφώνων
- ❖ Θα κάνουμε μια μετάβαση από τη φωνητική στη φωνολογία
- ❖ Θα ορίσουμε το φώνημα, την μονάδα ανάλυσης της φωνολογίας
- ❖ Θα δούμε τη σχέση φωνημάτων και φθόγγων

Σύμφωνα

Ορισμός και περιγραφή

Σύμφωνα (Ορισμός)

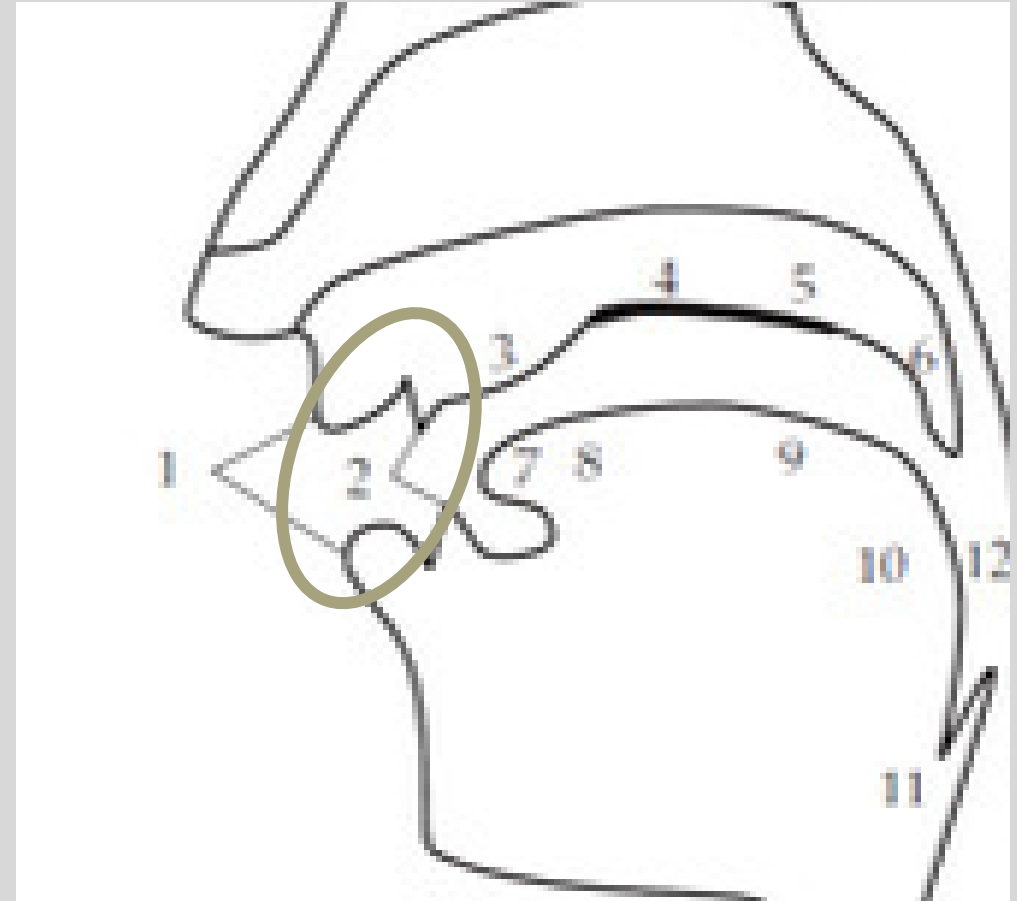
- Σύμφωνα (συμφωνικός φθόγγος) ονομάζεται ένας φθόγγος που παράγεται όταν ο ειπνεόμενος αέρας συναντά κάποιο στιγμαίο εμπόδιο ή στένωση.

Σύμφωνα (Χαρακτηρισμός)

- ❖ Τα σύμφωνα χαρακτηρίζονται με βάση τον τόπο και τον τρόπο άρθρωσης.
- ❖ Ο τόπος άρθρωσης προσδιορίζει το σημείο στο οποίο ο εκπνεόμενος αέρας συναντά φραγή ή στένωση, αν είναι π.χ. στα χείλη, τα δόντια ή αλλού...
- ❖ Ο τρόπος άρθρωσης περιγράφει το είδος του εμποδίου που συναντά ο εκπνεόμενος αέρας, αν δηλαδή πρόκειται για στιγμιαία πλήρη φραγή, μεγαλύτερης διάρκειας στένωση ή κάποιο συνδυασμό.

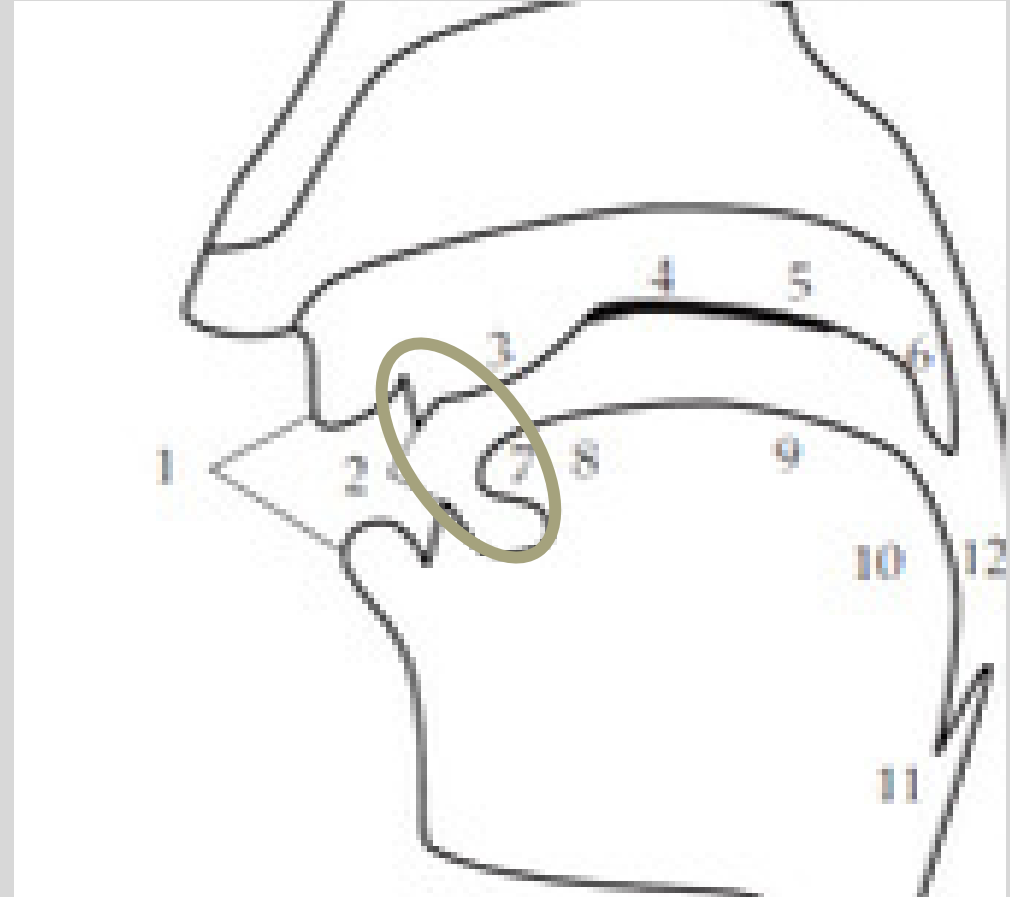
Τόπος άρθρωσης: Χειλικά

- ❖ Χειλικά ονομάζονται τα σύμφωνα που παράγονται όταν υπάρχει φραγή ή στένωση στα χείλη (**διχειλικά**) ή χείλη και δόντια (**χειλοδοντικά**)
- ❖ Χειλικά σύμφωνα είναι τα:
 - ❖ [m], όπως στη λέξη «μακαρόνια»
 - ❖ [ɱ], όπως στη λέξη «εμβόλιο»
 - ❖ [p], όπως στη λέξη «πατατοσαλάτα»
 - ❖ [b], όπως στη λέξη «μπιρομεζές»
 - ❖ [v], όπως στη λέξη «βατραχοπέδιλο»
 - ❖ και [f], όπως στη λέξη «φρατζόλα»

Τόπος άρθρωσης: οδοντικά

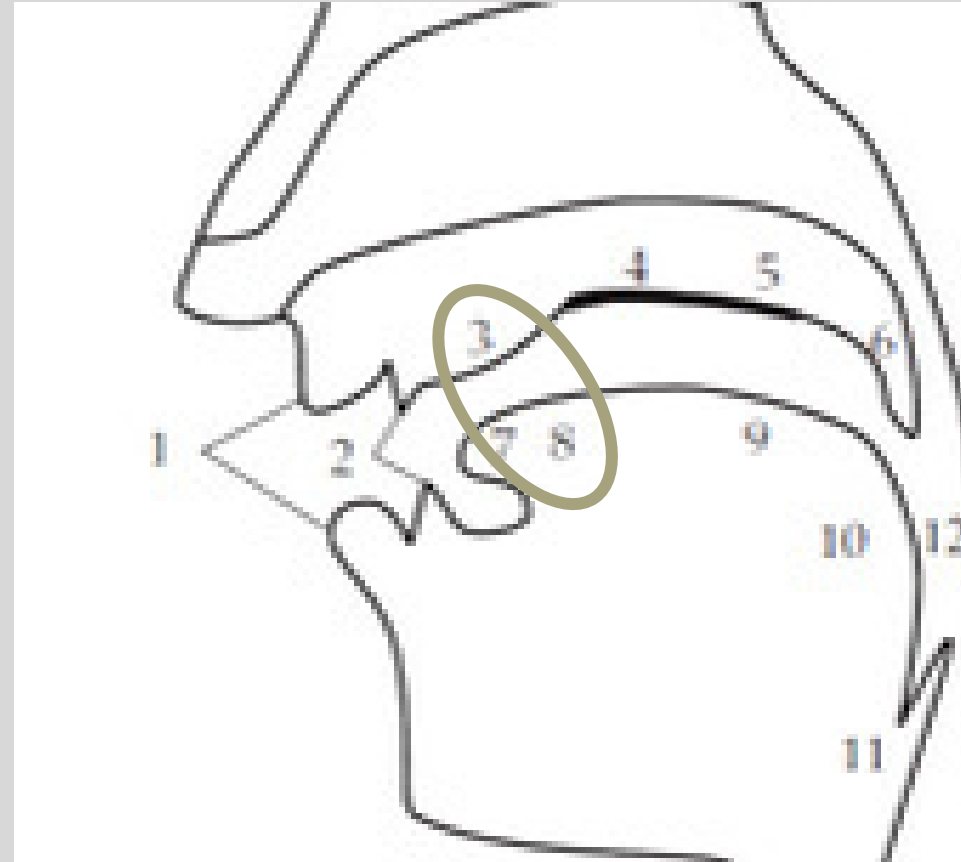
- ❖ Οδοντικά ονομάζονται τα σύμφωνα που παράγονται όταν δημιουργείται φραγή ή στένωση ακουμπώντας τη γλώσσα στα δόντια.
- ❖ Οδοντικά σύμφωνα είναι τα:
 - ❖ [ð], όπως στη λέξη «δηλαδή»
 - ❖ και [θ], όπως στη λέξη «θέατρο»
- ...και επίσης, για ορισμένους, τα:
 - ❖ [ɲ], όπως στη λέξη «νεύρα»
 - ❖ [ʎ], όπως στη λέξη «λαβράκι»
 - ❖ [d], όπως στη λέξη «ντροπή»
 - ❖ και [t], όπως στη λέξη «ταραμάς»

Τόπος άρθρωσης: φατνιακά

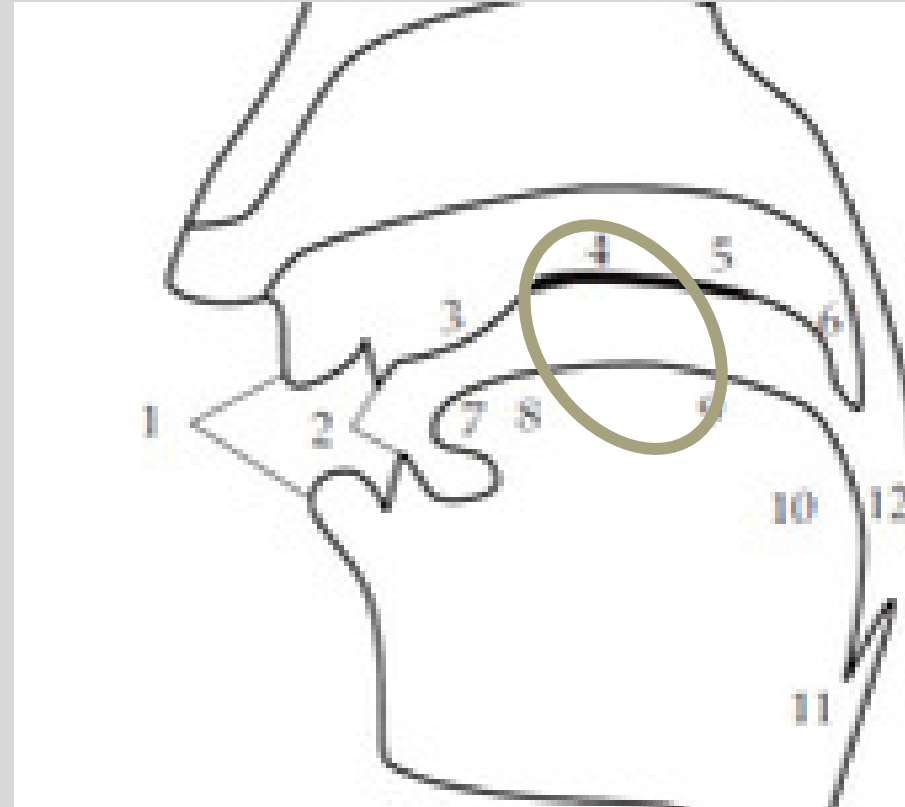
- ❖ Φατνιακά ονομάζονται τα σύμφωνα που παράγονται όταν δημιουργείται φραγή ή στένωση ακουμπώντας τη γλώσσα στα φατνία.
- ❖ Φατνιακά σύμφωνα είναι τα:
 - ❖ [z], όπως στη λέξη «ζηλεύω»
 - ❖ [s], όπως στη λέξη «σατανικός»
 - ❖ [r], όπως στη λέξη «ραδίι»
 - ❖ [ʃ], όπως στη λέξη «τσαρούχι»
 - ❖ και [dʒ], όπως στη λέξη «τζάκι»

...και επίσης, για ορισμένους, τα [n], [l], [d] και [t] που είδαμε πιο πριν

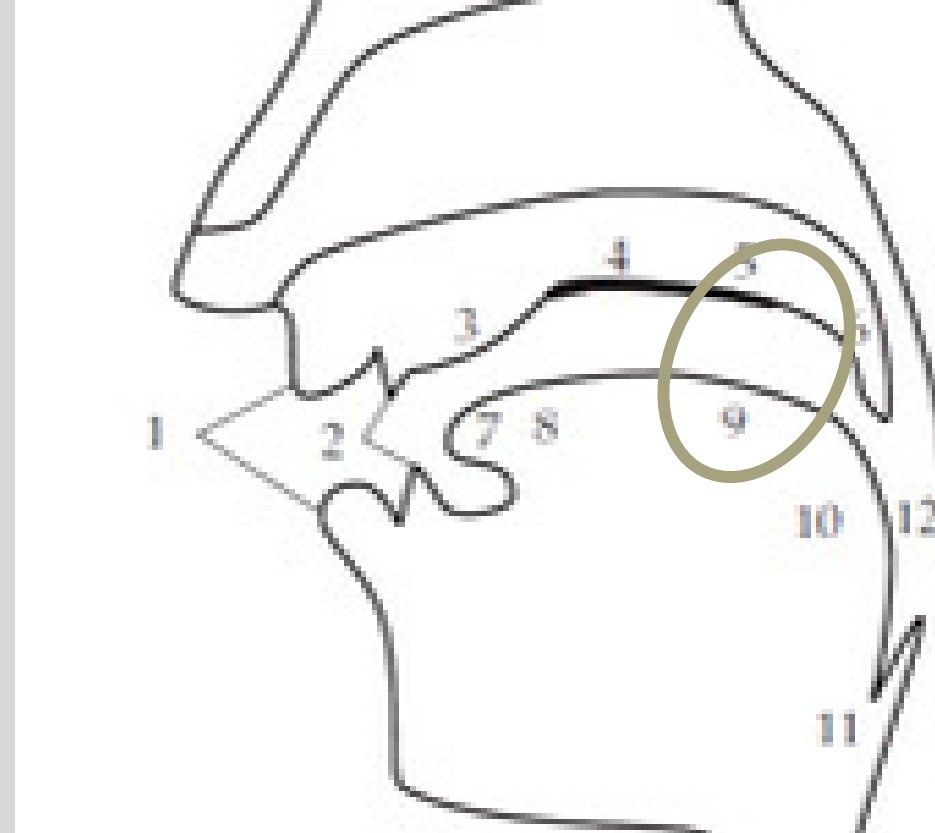
Τόπος άρθρωσης: ουρανικά

- ❖ Ουρανικά ονομάζονται τα σύμφωνα που παράγονται όταν δημιουργείται φραγή ή στένωση ακουμπώντας τη γλώσσα στον ουρανίσκο
- ❖ Ουρανικά σύμφωνα είναι τα:
 - ❖ [c], όπως στη λέξη «κεφτές»
 - ❖ [ç], όπως στη λέξη «χιόνι»
 - ❖ [j], όπως στη λέξη «γυαλί»
 - ❖ [ʝ], όπως στο όνομα «Γκιωνάκης»
 - ❖ [ʎ], όπως στη λέξη «λιακάδα»
 - ❖ και [ɲ], όπως στη λέξη «νιάτα»

Τόπος άρθρωσης: υπερωικά

- ❖ Υπερωικά ονομάζονται τα σύμφωνα που παράγονται όταν δημιουργείται φραγή ή στένωση ακουμπώντας τη γλώσσα στην (μαλακή) υπερώα
- ❖ Υπερωικά σύμφωνα είναι τα:
 - ❖ [k], όπως στη λέξη «κατσίκια»
 - ❖ [x], όπως στη λέξη «χαρακτήρας»
 - ❖ [g], όπως στη λέξη «γκράφιτι»
 - ❖ [ɣ], όπως στη λέξη «γάλα»
 - ❖ και [ŋ], όπως στη λέξη «άγχος»

Τρόπος άρθρωσης: έρρινα

- ❖ Έρρινα (ή «ενρίνα» ή «ρινιιά») ονομάζονται τα σύμφωνα εκείνα στα οποία διοχετεύεται εκπνεόμενος αέρας μέσα από τη ρινική κοιλότητα.
- ❖ Έρρινα σύμφωνα είναι τα: [m], [ɱ], [n], [ɲ], και [ŋ]

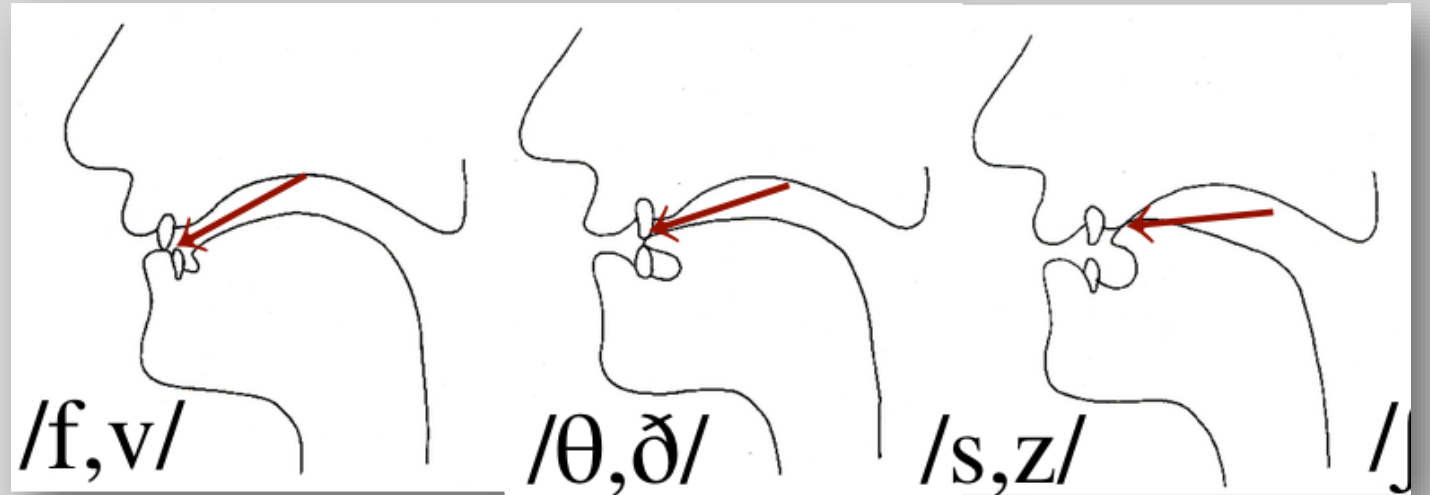
Τρόπος άρθρωσης: κλειστά

- ❖ Κλειστά (ή «στιγμαία» ή «έγκροτα») ονομάζονται τα σύμφωνα εκείνα στα οποία διακόπτεται πλήρως για ελάχιστο χρόνο η εκπνοή και στη συνέχεια απελευθερώνεται απότομα ο αέρας.
- ❖ Κλειστά σύμφωνα είναι τα: [b], [p], [d], [t], [g], [ʃ], [k] και [c]

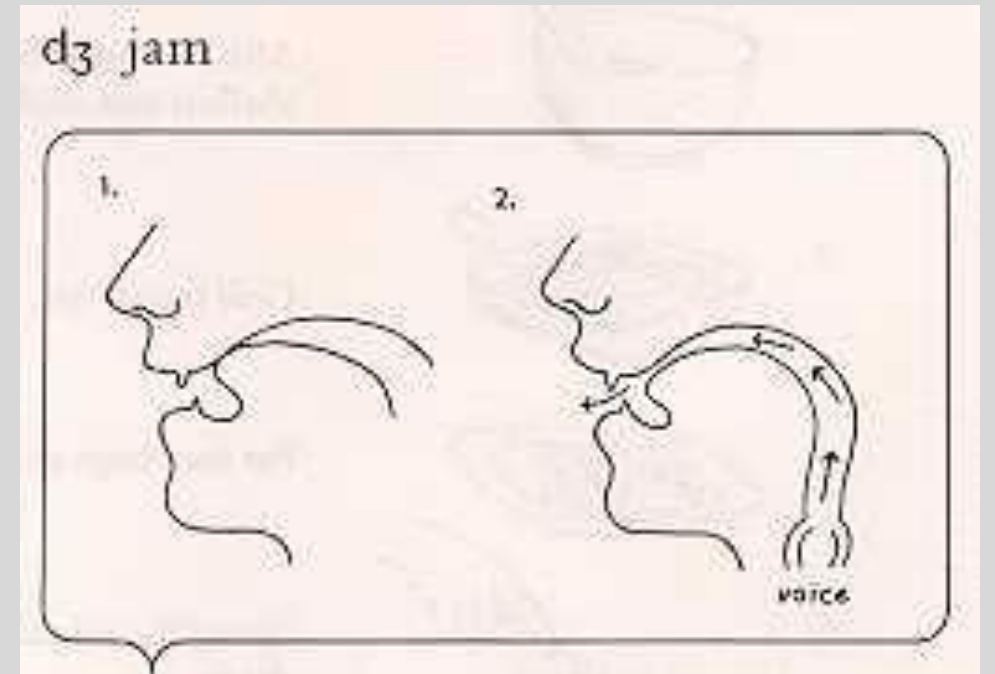
Τρόπος άρθρωσης: τριβόμενα

- ❖ Τριβόμενα (ή «εξακολουθητικά» ή «διαρκή») ονομάζονται τα σύμφωνα εκείνα στα οποία η εκπνοή του αέρα παρεμποδίζεται με κάποια στένωση, αλλά δεν σταματά εντελώς.
- ❖ Τριβόμενα σύμφωνα είναι τα: [s], [z], [v], [f], [ð], [θ], [ʃ], [ʒ], [x] και [ç]

Τρόπος άρθρωσης: προστριβόμενα

- ❖ Τα προστριβόμενα είναι φθόγγοι που σχηματίζονται με γρήγορη διαδοχή ενός κλειστού και ενός τριβόμενου ήχου.
- ❖ Προστριβόμενα σύμφωνα είναι τα: [tʃ] και [dʒ]

Τρόπος άρθρωσης: Πλάγια και παλλόμενα

- ❖ **Πλάγιοι** φθόγγοι είναι αυτοί που σχηματίζονται με την απελευθέρωση αέρα από τα πλάγια της γλώσσας. Στα ελληνικά πλάγιοι είναι οι φθόγγοι [l] και [ʎ].
- ❖ **Παλλόμενοι** είναι οι φθόγγοι που παράγονται με την παρατεταμένη κρούση της γλώσσας σε κάποιον από τους αρθρωτές. Στα ελληνικά παλλόμενος είναι μόνο ο φθόγγος [r].

Και το [l]!

Τρόπος άρθρωσης

Ηχηρά

- ❖ Ηχηροί είναι οι φθόγγοι στην παραγωγή των οποίων συμμετέχουν οι φωνητικές χορδές.
- ❖ Ηχηρά σύμφωνα είναι τα [m], [ɱ], [n], [ɲ], [ɳ], [b], [d], [ʄ], [g], [v], [ð], [z], [ʝ], [ʎ], [dʒ], [ʝʝ], [r], [l] και [ʎ]

Αήχα

- ❖ Αήχοι είναι οι φθόγγοι στην παραγωγή των οποίων δε συμμετέχουν οι φωνητικές χορδές.
- ❖ Αήχοι φθόγγοι είναι τα [p], [t], [c], [k], [f], [θ], [s], [ç], και [x]

Τα φωνήεντα είναι
πάντοτε ηχηρά.

Σύμφωνα (Ανακεφαλαίωση)

		Τόπος άρθρωσης					
		Διχειλικό	Χειλοδοντικό	Οδοντικό	Φατνιακό	Ουρανικό	Υπερωικό
Τρόπος άρθρωσης	Έρρινο / Ρινικό	[m]	[ɱ]	[n]		[ɲ]	[ŋ]
	Έκκροτο / Στιγμ./κλειστό	ηχηρό [b]		[d]		[t͡ʃ]	[g]
	Τριβόμενο Εξακ. / Διαρκές	άηχο [p]		[t]		[c]	[k]
	Προστριβόμενο	ηχηρό	[v]	[ð]	[z]	[j]	[ɣ]
	Παλλόμενο	άηχο	[f]	[θ]	[s]	[ç]	[x]
	Πλευρικό	ηχηρό			[dz]		
		άηχο			[ts]		
					[r]		
				[l]		[ʎ]	

Το φώνημα

Ορισμός, ελεύθερη και συμπληρωματική κατανομή

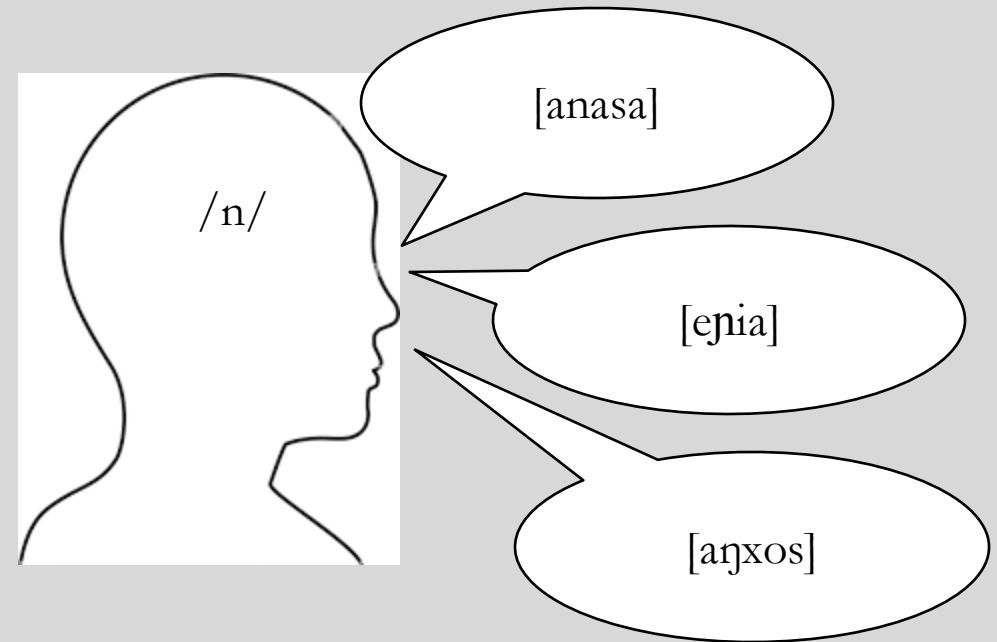
Από το φθόγγο στο φώνημα (1)

- ❖ Ορισμένοι φθόγγοι μοιάζουν πάρα πολύ, τόσο που τους αντιλαμβανόμαστε ως έναν ήχο.

			Τόπος άρθρωσης					
			Διχειλικό	Χειλοδοντικό	Οδοντικό	Φατνιακό	Ουρανικό	Υπερωικό
Τρόπος άρθρωσης	Έρρινο / Ρινικό		[m]	[ɱ]	[n]		[ɲ]	[ŋ]
	Έκκροτο / Στιγμ./κλειστό	ηχηρό	[b]		[d]		[tʃ]	[g]
		άηχο	[p]		[t]		[ç]	[k]
	Τριβόμενο Εξακ. / Διαρκές	ηχηρό		[v]	[ð]	[z]	[j]	[ɣ]
		άηχο		[f]	[θ]	[s]	[ç]	[x]
	Προστριβόμενο	ηχηρό				[dz]		
		άηχο				[ts]		
	Παλλόμενο					[r]		
	Πλευρικό				[l]		[ʎ]	

Φωνήματα και φθόγγοι

- ❖ Σε αντίθεση με το φθόγγο, που είναι ήχος στον πραγματικό κόσμο, το φώνημα είναι νοητική οντότητα.
- ❖ Οι φθόγγοι αποτελούν αντικείμενο της φωνητικής.
- ❖ Η μελέτη των φωνημάτων είναι αντικείμενο της φωνολογίας.

Φωνήματα

- ❖ Τα φωνήματα είναι οι ελάχιστες μονάδες ήχου που έχουν διακριτική λειτουργία στη γλώσσα.
- ❖ Αυτό σημαίνει ότι η αλλαγή τους μεταβάλλει και τη σημασία της λέξης.

Ελάχιστα ζεύγη

- ❖ Για να ελέγξουμε αν δύο φθόγγοι ανήκουν στο ίδιο φώνημα ή σε διαφορετικό, τους αντιπαραβάλλουμε στο ίδιο φωνητικό περιβάλλον.
- ❖ Οι όμοιες αυτές λέξεις λέγονται **ελάχιστα ζεύγη**.

Ίδιο φώνημα

[xalara]

[xalara]

Διαφορετικό φώνημα

[ɣaza]

[ɣala]

[ɣata]

Ελεύθερη εναλλαγή

- ❖ Μερικές φορές, μπορούμε να προφέρουμε την ίδια λέξη χρησιμοποιώντας όποιον από τους φθόγγους του ίδιου φωνήματος θέλουμε.
- ❖ Η επιλογή μπορεί να εκφράζει ιδιολεκτικές προτιμήσεις μας, τη γεωγραφική μας καταγωγή, την ηλικιακή μας ομάδα, κ.α.
- ❖ Τότε λέμε ότι οι φθόγγοι είναι σε **ελεύθερη εναλλαγή**.

Αλλόφωνα

- ❖ Σε άλλες περιπτώσεις, το φωνολογικό περιβάλλον μας δεσμεύει να χρησιμοποιήσουμε έναν φθόγγο αλλά όχι έναν άλλο.
- ❖ Οι φθόγγοι αυτοί λέγονται αλλόφωνα, και η σχέση τους λέγεται σε συμπληρωματική κατανομή.

[c]	[k]
[cimas]	[kratos]
[cerma]	[klima]
	[komati]
	[karoto]
	[kurema]

Σύμφωνα

Ορισμός και περιγραφή

Το φώνημα

Ορισμός, ελεύθερη και συμπληρωματική κατανομή

Λέξεις-κλειδιά

- Σύμφωνο
- Τόπος – τρόπος αρθρωσης
- Χειλικά, οδοντικά, φατνιακά, ουρανικά, υπερωικά
- Στιγμαία, τριβόμενα, προστριβόμενα, πλάγια, παλλόμενα
- Ηχηρά, άηχα
- Φώνημα
- Αλλόφωνο
- Ελεύθερη επιλογή, συμπληρωματική κατανομή